

nieuws- en informatieblad

BELANGRIJKE DATA

- 19 augustus 2011: excursie Leerdam, Nationaal Glasmuseum, tentoonstelling Compleet Copier.
- 1 oktober 2011: excursie Nijmegen en omgeving, Concertgebouw De Vereeniging en Cenakelkerk (Heilig Land Stichting).

IN DIT NUMMER

- Van het bestuur: aankondigingen en terugblik op excursies, financiële bijdrage aan St. Van Gogh & Zundert (pag 2)
- Evenement Leerdam/Nationaal Glasmuseum op 19 augustus 2011 (pag 3)
- Evenement Nijmegen en omgeving op 1 oktober 2011 (pag 5)
- De Kunstenaressenportretten van Isaac Israëls (pag 7)
- Boekbesprekingen Geheim Den Haag en Sierlijk bouwen (pag 16 en 17)
- Tentoonstellingsagenda (pag 18)
- Bankje van Lambertus Zijl duikt op in Haarlem (pag 24)

VAN HET BESTUUR

Het bestuur heeft 1500 euro ter beschikking hebben gesteld aan de Stichting Van Gogh & Zundert voor het publiceren van een boek over Henriëtte Roland Holst.

Er komt een langlopende tentoonstelling over Henriëtte en Richard Roland Holst "Het gastenboek van de Oude Buisse Heide". Er komt ook een extern geproduceerde film en er zullen nog allerlei andere activiteiten gaan plaatsvinden.

Zodra het boek gepubliceerd is zullen wij de leden verder informeren.

Van een aantal leden hebben wij de vraag gekregen waarom de excursies niet altijd op zaterdag of zondag worden georganiseerd. Daar streven wij wel degelijk naar, maar in de praktijk is dat vaak niet mogelijk.

Graag worden wij door onze leden geattendeerd op tentoonstellingen of evenementen uit "onze periode" die wat kleinschalig van opzet zijn en daardoor niet door ons zelf zouden kunnen worden opgemerkt. Zo is er een leuke expositie over de schilder Barend Ferwerda geweest (zie verder in ons blad) waar we pas na afloop (13 juni) van hebben vernomen.

Bij het symposium over Thorn Prikker in januari van dit jaar vertelde Mienke Simon Thomas over de wandschilderingen die zich bevinden in het stadhuis van Rotterdam. Dinsdag 10 mei zijn we die gaan bekijken. Het stadhuis was voor de meeste leden een openbaring. Er blijken daar veel kunstvoorwerpen uit 'onze' periode te bezichtigen te zijn.

's Middags hebben we een bezoek gebracht aan het Chabot museum en het huis Sonneveld.

De excursie naar het Tuschinski theater in Amsterdam en de rondwandeling daarna in het centrum op 16 juni is een bijzondere ervaring geweest voor de deelnemers. Zie onze website www.vvnk.nl voor meer foto's van die dag, welwillend beschikbaar gesteld door ons lid Jeroen van den Burg.

Boven: detail mozaïek Thorn Prikker in het Rotterdams Stadhuis.

Links: hal Tuschinski Theater, foto Jeroen van der Burg.

EVENEMENTEN

Vrijdag 19 augustus 2011.
Bezoek aan het Nationaal Glasmuseum te Leerdam waar in april de grootste en meest complete overzichtstentoonstelling van Andries Copier is geopend.*)

De stad Leerdam kent een lange traditie op het gebied van glas. De eerste glasfabriek werd in 1765 opgericht en sindsdien is het Leerdam-glas uitgegroeid tot een product van wereldfaam.

Naast Royal Leerdam, producent van machinaal vervaardigd tafelglas en verpakkingsglas, herbergt de stad ook Royal Leerdam Crystal. De glasblazers van dit bedrijf produceren op ambachtelijke wijze de schitterendste kunst- en sierobjecten van Cristal Supérieur, de zuiverste vorm van kristal. Het Leerdamse kristal staat bekend om zijn helderheid en fonkeling en brengt een zuivere klank voort als er tegenaan wordt getikt.

Het Nationaal Glasmuseum werd in 1953 opgericht ter ere van het 75-jarig bestaan van glasfabriek Royal Leerdam en is gevestigd in het voormalige woonhuis van P.M. Cochius, één van de eerste directeurs

en in de nabij gelegen villa. Het museum is onlangs geheel vernieuwd, beide gebouwen zijn nu met elkaar verbonden door vier loopbruggen die het transparante depot met de beroemde collectie permanent tonen. Opmerkelijk is dat het hier niet gaat om een nieuw gebouw, maar om de renovatie van twee oude villa's. Het architectenbureau SLA uit Amsterdam wordt erom geprezen dat het "een onhandig museum omgetoverd (heeft) tot een intrigerende aaneenschakeling van expositieruimten". De architecten ontwierpen vier nieuwe luchtbruggen die de oude gebouwen verbinden.

Cochius was een bevlogen directeur van 1912 tot 1933, die bekende architecten en kunstenaars aantrok om glas te ontwerpen waaronder K.P.C. de Bazel, H.P. Berlage, Ch. Lanooy en A. Copier.

Inschrijving en kosten

U kunt zich opgeven voor deelname via het formulier op de website (www.vvnk.nl/evenementen) of de bijgevoegde aanmeldstrook voor 10 augustus te sturen naar Mw R. von Bönninghausen, Nieuwegracht 36 G, 3512 LS Utrecht.

De kosten bedragen € 15 voor koffie, lunch en lezing. Introdúcés betalen € 18. De entree in het Nationaal Glasmuseum is voor eigen rekening. De toegang met Museumkaart/Rembrandtkaart gratis.

Degenen die zich opgeven per email ontvangen een bevestiging van hun opgave.

Degenen die zich opgeven worden ook geacht te komen! Alleen als de excursie overtekend is, krijgt u hiervan bericht.

Programma

- 10.:30 uur Ontvangst met koffie in Café De Blauwe Hoed, Veerstoep 1, Leerdam, Tel: 0345-614960.
- 11:00 uur Lezing over Andries Copier door H elene Besançon, directeur Nationaal Glasmuseum.
- 12:00 uur Lunch in Café De Blauwe Hoed.
- 13:00 uur wandelen langs de Linge naar het Nationaal Glasmuseum, Lingedijk 28, Leerdam.
- 13:15 uur Bezichtiging van de Copiertentoonstelling en de collectie in het museum. Audiofoons zijn gratis verkrijgbaar.

Hierna kunt u nog een bezoek brengen aan de Glasblazerij, ca 20 minuten wandelen vanaf het museum, de glasgaleries bekijken in het schilderachtige stadje of een bezoek brengen aan het Hofje van Aerden.

Het komt helaas nog steeds voor dat leden die zich voor een excursie hebben opgegeven zonder bericht wegblijven. Dit is vervelend, vooral voor degenen die worden afgezegd omdat de excursie is overtekend. Het **noodtelefoonnummer** tijdens de excursiedag is 06 12874553.

*) Zie voor een uitgebreide beschrijving van de tentoonstelling over Copier het aprilnummer van 'Rond 1900'.

Hoe te bereiken

Openbaar vervoer

Café De Blauwe Hoed is gelegen aan de Linge bij de aanlegplaatsen voor de rondvaartboten vlakbij de brug over de rivier.

Vanaf het station steekt men de Stationsweg over en wandelt rechtuit het winkelcentrum in d.i. Fonteinstraat. Op het eind van de straat bij de (oude) kerk rechtsaf de Kerkstraat in. Op het einde links aanhouden

en naar beneden wandelen. Daar is Café De Blauwe Hoed.

Met de auto

volg route "Parkeren Kristalwinkel en Parkeren Glasmuseum". Neem Parkeerterrein 'P. Kristalwinkel'. Loop terug naar het centrum. Neem vlak voor de rug aan de rechterzijde het voetpad naar beneden onder de brug door. Dit pad komt uit bij de aanlegplaats van de rondvaartboten en enkele meters verderop bij het terras van De Blauwe Hoed.

EVENEMENTEN

Zaterdag 1 oktober 2011.

Bezoek aan Nijmegen en omgeving.

's Ochtends bezoeken we het Concertgebouw De Vereeniging.

Omdat de beroemde dirigent Willem Mengelberg te samen met zijn Concertgebouworkest niet meer in Nijmegen wilde dirigeren zolang er niets aan de accommodatie werd gedaan, kwamen er plannen voor een nieuw gebouw. Architect van het gebouw werd Oscar Leeuw.

De grote zaal is in gebruik genomen in 1915, de kleine zaal 2 jaar later.

Zowel de architect zelf als zijn broer Henri Leeuw jr. (schilder en beeldhouwer) als Huib Luns (kunstschilder) hebben hun bijdrage geleverd aan de inrichting ervan. Bij de volledige ingebruikname bleek De Vereeniging een Gesamtkunstwerk te zijn geworden. In het gebouw zijn verschillende kenmerken van zowel Art Nouveau als Art Deco te vinden. Uiteindelijk meldde Mengelberg dat het gebouw "het mooiste concertgebouw van Nederland" was.

Het gebouw is een Rijksmonument.

We zullen dit gebouw bezoeken onder

leiding van de gids Piet Eerden. Deze zal in het in het gebouw gelegen café restaurant - op zaterdag tot 17 uur gesloten - zorgen voor een eenvoudige beker koffie. Wij zorgen voor iets lekkers erbij! De rondleiding zal worden afgesloten met pianomuziek waardoor we zelf de schitterende akoestiek van de grote zaal kunnen beluisteren. Vervolgens gaan we lunchen op enkele minuten loopafstand.

Daarna vervolgen we onze dag met een bus tour rondom Nijmegen.

Maar eerst bezoeken we het net gerestaureerde pand van Hekkelman advocaten eveneens van de architect Leeuw. Het is heel bijzonder dat dit pand voor ons wordt opengesteld. Vervolgens rijden we langs de vele bijzondere woonhuizen en gebouwen uit onze periode in Ubbergen en Berg en Dal naar de Cenakelkerk in de Heilig Land Stichting.

Deze kerk, ontworpen door architect Jan Stuyt, dateert uit 1913-1915. Aan Jan Stuyt werd in Nijmegen enkele maanden geleden nog een symposium gewijd waaraan onze vereniging een bedrag van   1000 heeft bijgedragen.

De kerk is uniek in de Nederlandse kerkarchitectuur. Door haar vormgeving met twee Byzantijnse torens, haar koepel en detaillering die geënt zijn op vroegchristelijke bouwkunst en Arabische stijlen waaronder mozaïeken, vormt het een uniek voorbeeld van oriëntalisme in Nederland. De kerk is net gerestaureerd.

Daarna vervolgen we onze weg weer richting Nijmegen om daar om circa 17 uur weer aan te komen. Tijdens de busrit zal er een frisdrankje worden uitgereikt.

Gebouw De Vereeniging.

Programma

- 10:30 uur Ontvangst met koffie in de concertzaal De Vereeniging, Keizer Karelplein 2d. 6511 NC Nijmegen.
- 11:00 uur Rondleiding door de heer Pieter Eerden met muzikaal slot.
- 12:45 uur Lunch in café restaurant De Compagnie aan de Molenstraat 55.
- 13:45 uur Vertrek bus voor rondtour langs diverse fraaie panden in Ubbergen / Beek en Nijmegen alsmede bezoek aan de Cenakelkerk in de Heilig Land Stichting. Gids Mieke Daamen.
- 17:00 uur Einde programma.

Inschrijving en kosten

In de bus is plaats voor maximaal 45 personen. In volgorde van opgave zullen de plaatsen worden toebedeeld.

U kunt zich opgeven voor deelname via het formulier op de website (www.vvnk.nl/evenementen) of de bijgevoegde aanmeldstrook voor 22 september te sturen naar Mw R. von Bönninghausen, Nieuwegracht 36 G, 3512 LS Utrecht.

Kosten bedragen inclusief lunch: € 26 voor leden en € 29 voor introducés.

Indien u zich per mail opgeeft ontvangt U een bericht van plaatsing.

Indien u zich per post opgeeft ontvangt u ALLEEN telefonisch bericht INDIEN U NIET GEPLAATST BENT.

Het **noodtelefoonnummer** tijdens de excursiedag is 06 12874553 of 06 18317871.

Deel hal kantoor Hekkelman na restauratie.

Routebeschrijving:

Openbaar vervoer

Vanaf station Nijmegen centraal: steek vanuit station recht over de Schaek Mathon-singel in. Loop aan de linkerkant. Bij Keizer Karelplein aangekomen de weg langs het plein vervolgen. U ziet het gebouw dan al liggen.

Met de auto

Er is een parkeergelegenheid achter de Vereeniging tegen betaling. Een andere optie is om te gaan parkeren op het P en R terrein van de Waalsprinter in Lent. Staat op de N325 aangegeven.

DE KUNSTENARESSENPORTRET-TEN VAN ISAAC ISRAËLS

Jeannette ten Cate *)

"Gisteren was hier het volgende te zien: ik schilderde Sofie, Jan Veth schilderde mij, Karel Thijm schreef intusschen een portret van Veth op. Jammer dat jelui er niet ook waart..."

Zo schreef Isaac Israëls in een ongedateerde brief aan Marius Bauer en Jo Bauer-Stumpff.

Een omvangrijk deel van het oeuvre van Isaac Israëls wordt ingenomen door de portretten die hij gedurende zijn leven schilderde. Hij heeft een groot aantal portretten in opdracht geschilderd, maar hij maakte er misschien wel evenveel zonder opdracht, onder meer van bevriende schrijvers, kunstenaars, artiesten en andere zelfgekozen modellen met wie hij een bijzondere relatie had. Ze stelden tegelijkertijd tentoon, corresponderden met elkaar en bezochten elkaar geregeld. Onder hen waren onder andere de Tachtigers, maar ook Thérèse Schwartz, Lizzy Ansingh, Jo Bauer-Stumpff, Paula van Heukelom-Mouthaan, Nelly Bodenheimer, Betsy Westendorp-Osieck, Maria Goemans. Tevens de schrijfsters Jo de Wit en Ina Boudier-Bakker, op wie Isaac Israëls omstreeks 1925 naar zeggen een oogje had en ook de actrice Jacqueline Royaards-Sandberg, van wie hij veel portretten schilderde.

Isaac Israëls had een voorliefde voor het vrouwenportret. Hij heeft in zijn leven veel meer vrouwen dan mannen geschilderd, dat was bijzonder. Tijdgenoten zoals Jan Veth en Willem Witsen schilderden ook een enkele

keer een kunstenares, maar niet in de getale zoals Israëls dat heeft gedaan. Bovendien koos hij vaak juist voor vrijgevochten vrouwen, wat vooruitstrevend was voor zijn tijd. Hoewel er over Isaac Israëls in de loop der jaren veel is geschreven, zijn de portretten die hij van kunstenaars en kunstenaressen maakte tot op heden nog niet nader belicht. Om die reden zijn veel van die portretten onbekend – slechts een enkel portret is tentoongesteld- en bovendien is de vriendschappelijke relatie die de schilder Israëls met deze kunstenaressen had, veelal onbelicht gebleven. Dit artikel belicht enkele van de vele verbanden en portretten en beschrijft interessante ontdekkingen, die naar voren kwamen bij het bestuderen van deze portretten en relaties.

Portretten en de Schilders van Tachtig

In de negentiende eeuw begonnen schilders meer portretten van vrienden en familie te schilderen naast het gebruikelijke portretten vanuit een opdracht. Deze situatie zorgde ervoor dat de artistieke creativiteit van de schilder verder tot uiting kon komen, zoals een veelgehoord credo van de Tachtigers luidde 'ware kunstenaars scheppen niet voor het publiek of voor de handel, maar juist voor zichzelf of voor gelijkgestemden.' Portretten die op deze manier zijn geschilderd hebben een hogere persoonlijke waarde, omdat de psychologische ruimte tussen kunstenaar en geportretteerde nauwer is. Ze zijn vaak gemaakt voor eigen genoegen, omdat het een vakgenoot, een geestverwant een vriend of alleen maar een 'aparte kop' betrof. Op deze manier werd vaak een zekere intimiteit in het portret gegarandeerd. Bovendien is de compositie van een dergelijk portret anders; het is onconventioneel en informeel, bijvoorbeeld buiten of in huiselijke sfeer.

Joseph Jessurun de Mesquita
De kunstenaars en dichters vlnr Willem Witsen,
Willem Kloos, Hein Boeken en Maurits van der Valk.
Foto daglichtcollodiumzilverdruk, 16,3 x 22,2 cm.
Collectie Rijksprentenkabinet Rijksmuseum,
Amsterdam.
Foto van Rijksprentenkabinet.

De schilders van Tachtig, die de geestelijke opleving van de jaren tachtig in de negentiende eeuw, waarin verruiming centraal stond, tot uitdrukking lieten komen, bleken getalenteerde portrettisten. Jan Veth, George Breitner en Isaac Israëls zijn hier voorbeelden van; de mens boeide hen zeer en hun ingeboren zucht naar individualiteit als basis voor het kunstwerk gaf hun (zelf) portretten een nieuwe dimensie, hoewel dit op zeer uiteenlopende manieren gebeurde. Aan het begin van de twintigste eeuw bleef het portret een populair genre, hoewel de fotografie haar intrede al even had gedaan. De vraag naar transparantie en wetenschappelijke gelijkenis werd ingevuld door de fotografie, die een objectieve visuele relatie tussen het model en het beeld kon garanderen. In de vriendenportretten van Isaac Israëls komt de invloed van de fotografie naar voren. In inscenering zijn ze vaak vergelijkbaar met snapshots en close-ups, die destijds in trek waren bij zijn tijdgenoten George Breitner en Willem Witsen. Een voorbeeld hiervan is een vergelijking tussen de snapshot door Joseph Jessurun de Mesquita van

Isaac Israëls, Groepsportret vlnr Lion Cachet,
Lodewijk van Deyszel, Theo Nieuwenhuis, 1894.
Olieverf op paneel, 28,4 x 48 cm.
Particuliere collectie (tot 2005).
Foto Veiling Christie's Amsterdam 26-4-2005.

Willem Witsen, Willem Kloos, Hein Boeken en Maurits van der Valk en een van opzet vergelijkbaar vroeg groepsportret, dat Isaac Israëls schilderde van Lion Cachet, Lodewijk van Deyszel en Theo Nieuwenhuis.

Vriendenportretten

Israëls, een typische Hollandse impressionist, schilderde met vluchtige toets en maakte schetsende impressies vaak in krijt of pen. Er is in brieven zelfs teruggevonden dat hij enkele van zijn beste portretten binnen een uur geschilderd heeft. Deze stijl van schilderen en schetsen leende zich uitermate goed om tijdens een bezoek aan de kroeg, bij iemand thuis, of tijdens een wandeling het schetsboek te pakken en een bevriende kunstenaar of kunstenaars zo vast te leggen. De portretten van Jacobus van Looy, Thérèse Schwartz en Marius Bauer zijn voorbeelden hiervan. Zo zijn er veel pentekeningen van kunstenaressen en bevriende schrijfsters en toneelstukkers teruggevonden in zijn schetsboeken.

Isaac Israëls, Tekening van Betsy Westendorp-Osieck, zonder datum.
Pen en grijze en bruine inkt, gewassen, 18 x 15 cm.
Prentenkabinet Leiden.
Foto J. ten Cate.

Isaac Israëls, Portret van Jacobus van Looy in een Café, 1894.
Pentekening.
Stichting Jacobus van Looy, Haarlem.
Foto DBNL.

Isaac Israëls, Portret van Thérèse Schwartz op het balkon van haar atelier aan het Singel te Amsterdam, ca. 1892.
Zwart krijt, 11,5 x 16 cm.
Huidige verblijfplaats onbekend.
Foto Nijenhuis, H., ten (2002) Isaac Israëls, Mannequins en Mode, Pictures Publishers 2002.

Isaac Israëls, Schets van een Vrouw, (vermoedelijk Thérèse Schwartz).
Zwart krijt, 16,3 x 10,5 cm.
Prentenkabinet Leiden.
Foto J. ten Cate.

Isaac Israëls, *Marius Bauer in Isaacs Atelier in Parijs, 1921.*
 Olieverf op doek, 71 x 53 cm.
 Particuliere collectie.
 Foto Tentoonstellingscatalogus Marius Bauer 1897-1932 Orientalist, 2001 Stedelijk Museum Zutphen.

Jo Bauer-Stumpff schreef over dit schilderij in een brief:

"Precies de datum kan ik niet geven. Het is geschilderd in Parijs op Isaacs' atelier. Hij en Bauer zouden samen een model schilderen, maar toen mijn man begon te schilderen, zei Isaac, ik vind jou veel boeiender dan die juffrouw, en schilderde het in een paar uur. (...)"

Jo Bauer-Stumpff

P.S. Dit model was het vriendinnetje van de Italiaanse gezant. Mijn man heeft haar twee keer geschilderd, ik meen een keer met rijkleren aan, hij gaf ze Isaac en zijn na diens dood op een veiling verkocht."

Isaac Israëls, *Portret van Marius Bauer en zijn vrouw, 1 december 1918.*
 Olieverf op doek, 69 x 51,5 cm.
 Museum of Art, Ein Harod, Israel (foto).

Portretten van kunstenaressen

Isaac Israëls begon al vroeg met het schilderen van kunstenaressen. Rond 1894 schilderde hij een heel klein portretje en buste op paneel van de kunstenaar Maria Gaydou (1861-1947). Zijn vroege vrouwenportretten worden gekenmerkt door een delicate toets. In 1895 schilderde Israëls een portret van Thérèse Schwartz met een sigaret, dat vermoedelijk is tentoongesteld bij Arti in 1895. Hoewel er binnen de familie Schwartz veel commotie was ontstaan over de sigaret op het portret, was dit voor Israëls geen nieuw tafereel. Bovendien laat de sigaret ook zien dat hij geen algemeen statig portret schilderde, maar juist een momentopname maakte, door nog rook uit de sigaret te laten komen. Er zijn meerdere vrouwenportretten en werken waarop

vrouwen zijn afgebeeld met een sigaret. Een voorbeeld hiervan zijn de schilderijen 'de sigaret' en 'het ontbijtje'. Ook de schilder en vriend Kees van Dongen heeft hij rokend afgebeeld. Bovendien is er een groot aantal zelfportretten, waarop Israëls staat afgebeeld met een sigaret.

Op een briefje dat niet gedateerd is, maar waarschijnlijk ook uit 1895 is, schreef Isaac Israëls aan Thérèse Schwartz,

"Waarde Thérèse, zondag ben ik er niet, kom dan eens op een andere keer als je wilt. Je portretje heb ik naar Arti gestuurd, daar het wel aardig leek, met wat andere dingen.[...]"

Hoewel het antwoord van Thérèse aan Isaac niet bewaard is gebleven, blijkt uit het daarop volgende antwoord van Isaac wel wat Thérèse ongeveer geschreven heeft. Dit verklaart zijn reactie waarin hij uitlegde dat het portret met sigaret bij de Arti tentoonstelling, geen kwaad kan.

"Chère Thérèse, Que Mme. Votre mère se rassure, et ne vous inquiétez pas non plus. Ik heb het niet als portret van jou opgegeven, ook zelfs niet als portret van Mej.Th.S. maar gewoon als 'portret'. Wie kan bewijzen dat het een portret van jou is?! Daarenboven, iemand die je niet kent, die zal er heelemaal niet door aan jou denken, en iemand die je wel kent, die weet al dat je weleens een sigaretje rookt! Maar je aristocratische kennissen zal je zeggen? Wel, die komen heelemaal niet op een tentoonstelling van

Isaac Israëls, *Portret van Thérèse Schwartz, ca. 1895.*
 Olieverf op paneel, 25x 12 cm.
 Particuliere collectie.
 Foto Hollema, C., & Kouwenhoven, P. (1998).

studies en schetsen natuurlijk, die komen alleen op nette tentoonstellingen! Mocht desalniettemin eenig pervers kanaltje in de krant of waar dan ook je vrouwelijkheid verloochenen zoals je zegt! Welaan dan ben ik bereid tegen een ieder te zweren of te duelleeren op welke wapen je zelf zult kiezen voor het omgekeerde. Maar ik houd me overtuigd dat je femininiteit generlei beletsel in de weg zal worden gelegd en voor je mama wil ik gaarne eens een rookvrij portretje van je maken. *Que dites vous? Isaac*"

Zoals Israëls in bovenstaande brief van 16 februari 1895 beloofde, heeft hij inderdaad nog een 'rookvrij' olieverfportret van Schwartz gemaakt.

Dit latere 'rookvrije' portret van Thérèse Schwartz laat veel contrast zien en een vluchtige toets, die hij gebruikte in veel van zijn vriendinnenportretten, zoals bij-

*Isaac Israëls, Portret van Thérèse Schwartz en Profil, ca. 1900.
Olieverf op paneel, 20 x 15 cm.
Huidige verblijfplaats onbekend.
Foto Veiling Sotheby's Amsterdam 24-4-2006.*

*Isaac Israëls, Portret van Lizzy Ansingh, 1915.
Olieverf op paneel, 32,5 x 41 cm.
Particuliere Collectie.
Foto Veiling Sotheby's Amsterdam, 26-10-1998.*

voorbeeld bij het intieme portret van Lizzy Ansingh en Nelly Bodenheim.

Het intieme olieverf portret van Lizzy Ansingh schilderde Isaac Israëls in 1915. Ze is afgebeeld liggend op een sofa met haar hoofd steunend op haar linker hand. Het portret zou in opzet vergeleken kunnen worden met zijn naaktportretten. Ze draagt een wit getailleerd jasje en een bruinige rok, het haar is opgestoken. In haar rechterhand heeft ze een klein boeketje. Ze kijkt de beschouwer niet aan, maar heeft haar blik naar beneden gericht, alsof ze iets overpeinst. Lizzy maakte zelf ook vaak van haar vriendinnen portretjes. Ze schilderde meerdere portretten van Jacqueline Royaards-Sand-

*Isaac Israëls, Portret van Nelly Bodenheim, circa 1920.
Olieverf op paneel, 34 x 26 cm.
Particuliere Collectie.
Schenk-Baumann, T., & Schippers, d.A. (1988).*

berg, maar ook van haar Joffer vriendinnen en tante Thérèse Schwartz. Voor zover bekend, heeft ze echter geen portret van Isaac geschilderd, hetgeen Coba Ritsema ook één van de Joffers, wel heeft gedaan.

Het afgebeelde olieverf portret is een van de portretten die Isaac Israëls heeft gemaakt van Nelly Bodenheim. Het is intiem en informeel geschilderd met vluchtige toets, een typisch vriendinnenportret, een

*Isaac Israëls, Portret van Beulah Watson, vrouw van generaal L. Roy Watson, 1928.
Olieverf op doek, 97 x 61 cm.
Stern Gallery, Israel (foto).*

momentopname. Dit wordt vooral duidelijk wanneer het wordt vergeleken met een portret van de hand van Israëls dat hij in opdracht maakte zoals van Beulah Watson. Op de herdenkingstentoonstelling die Pulchri Studio organiseerde voor Isaac Israëls in 1934-1935, waren ook werken in bruikleen ingestuurd door zijn vrienden. Nelly Bodenheim was daar een van. Zij stuurde enkele portretten waarop Israëls haar geportretteerd heeft en een zelfportret van Isaac Israëls in. Israëls heeft Nelly Bodenheim als jong meisje geportretteerd en op latere leeftijd nog eens. Zij waren goed bevriend en kwamen geregeld bij elkaar op bezoek.

Het is opvallend dat Isaac Israëls, net als enkele andere kunstenaars uit zijn tijd, de schilderijen die hij van vrienden schilderde vaak aan hen cadeau gaf of ze zelf hield.

De afgebeelde portretten van Thérèse Schwartz, Lizzy Ansingh en Nelly Bodenheim vallen binnen het oeuvre van Israëls op als een typisch vrouwenportret. Er is een duidelijk verschil tussen zijn mannenportretten, die met een grove toets werden geschilderd en zijn vrouwen portretten, die intiemer waren en met een zachtere delicate toets werden vervaardigd. Het verschil wordt duidelijk door de kunstenaressenportretten te vergelijken met bijvoorbeeld het portret dat hij schilderde van J.E.H. Akkeringa.

Overigens is het opmerkelijk dat de intieme portretten van schildersvriendinnen en schrijfsters allemaal op paneel zijn

Isaac Israëls, Portret van de schilder J.E.H. Akkeringa, 1913-1932. Olieverf op doek, 50 x 40 cm. Particuliere Collectie. Foto J. ten Cate.

geschilderd, terwijl hij de informele portretten van kunstenaarsvrienden, zoals Johannes Akkeringa, Kees van Dongen, Jan Toorop, Johan Altorf en Max Liebermann steeds op doek schilderde. Bovendien zijn de kunstenaressenportretten ook allemaal kleiner van formaat dan de portretten die Israëls schilderde van kunstbroeders, dit zou te verklaren kunnen zijn door het verschil in medium.

Kunstenaressen in actie

Behalve intieme portretten van kunstenaressen, schilderde hij hen soms ook in actie, dit deed hij overigens ook vaak voor zelfportretten of portretten van bevriende kunstenaars, zoals van zijn vader, Jozef Israëls en van Marius Bauer. Voorbeelden van schilderessen al schilderend afgebeeld zijn het portret van Paula van Heukelom-Mouthaan, die hij uit Den Haag kende en waarmee hij ook enkele malen tentoonstelde bij kunstenaarsgenootschappen Pulchri Studio en Arti, waar zij beiden lid van waren en het portret van een niet nader toegeschreven kunstenaar. Hij maakte daarnaast ook een enkele aquarel en een potloodtekening van kunstenaressen in actie.

Behalve van heden ten dagen nog steeds bekende kunstenaressen en kunstenaars, zoals de Amsterdamse Joffers, Thérèse Schwartz, Marius Bauer, Jan Toorop, Kees van Dongen, bekend in en om de kringen van de Tachtigers, portretteerde hij ook kunstenaars en kunstenaressen, waarvan

Isaac Israëls, Vrouw met schildersezal, ca. 1919. Olieverf op doek. Particuliere collectie, Vlaardingen. Foto J. ten Cate.

het werk soms destijds en vandaag de dag minder bekend was.

Dit artikel bevat een aantal karakteristieke elementen uit de afstudeerscriptie over kunstenaressenportretten, die geschreven werd voor mijn master kunstgeschiedenis. Daarin zijn meer kunstenaressen en vriendenportretten, correspondentie tussen de kunstenaars over deze portretten en provenance van de werken terug te vinden, alsmede vergelijkingen en een kunsthistorische analyse. Voor vragen, interesse of opmerkingen kunt u mij benaderen via

tencate@cumint.eu

*) Jeannette ten Cate is Internationaal en Europees juriste en afgestudeerd kunsthistorica aan de universiteit van Utrecht en heeft op uitnodiging van de redactie dit artikel geschreven voor 'Rond 1900'

Jeannette ten Cate LL.M, MA, MJur (Oxf)
juni 2011 ©

Isaac Israëls, Schilderes aan het werk (Paula van Heukelom- Mouthaan), ca. 1918. Olieverf op doek, 60 x 45 cm. Particuliere collectie. Foto J. ten Cate.

BOEKBESPREKING

Geheim Den Haag Vrijmetselaarstempels en andere esoterische gebouwen in Den Haag rond 1900.

Andréa Kroon / Audrey Wagtberg
Hansen,
Uitgeverij De Nieuwe Haagsche,
ISBN 978-94-6010-053-6, € 14,95.

Op 10 juni is de publicatie 'Geheim Den Haag. Vrijmetselaarstempels en andere esoterische gebouwen in Den Haag rond 1900' verschenen.

De auteurs belichten de opmerkelijke geschiedenis van vrijmetselarij, spiritualisme, theosofie, antroposofie en andere esoterische stromingen. Tientallen 'geheime' locaties uit de periode ca. 1875-1940 passeren de revue: van vrijmetselaarstempels voor rituele bijeenkomsten tot woonhuizen waar seances werden gehouden, en van antroposofische gebouwen met organische architectuur tot de tranceruimtes van somnabulisten.

De periode rond 1900 kenmerkte zich door vernieuwingen op maatschappelijk, sociaal en religieus vlak. Veel mensen waren 'zoekende' naar het antwoord op moderne levensvragen en vonden dit niet meer bij de traditionele religies. Zij keerden zich tot nieuwe levensbeschouwingen, die an-

tieke wijsheden verbonden met elementen uit oosterse en westerse religieuze tradities. Vooral verenigingen van spiritualisten, vrijmetselaren, rozekruisers, theosofen en antroposofen kregen grote aanhang. Binnen de religiestudies worden dit 'westers esoterische stromingen' genoemd. Vooral de intellectuele en artistieke avant-garde voelde zich aangetrokken tot deze nieuwe stromingen, die streefden naar een harmonieuze samenleving.

De Hofstad was rond 1900 een 'hot spot' voor esoterische activiteiten. Hier waren hoofdkantoren van allerlei levensbeschouwelijke organisaties gevestigd. Deze verenigingsgebouwen, waar ook publiek toegankelijke lezingen en tentoonstellingen werden gehouden en vergaderlokalen werden verhuurd, vormden een cultureel en sociaal ontmoetingspunt in de stad. Ze speelden een rol bij de verspreiding van ideeën over artistieke en maatschappelijke vernieuwing.

Geheim Den Haag biedt het eerste overzicht van esoterische locaties in de stad, van tempels tot gewone woonhuizen. Sommige zijn gesloopt en

vergeten, andere nog altijd in gebruik. Het atelier van kunstenaar-theosoof Henri Verstijnen aan de Badhuiskade, de praktijk van de magnetiseur Lize Deutmann in de Dunklerstraat, de Rudolf Steinerkliniek, de Willemsparkflat en de Christian Science kerk zijn slechts enkele voorbeelden.

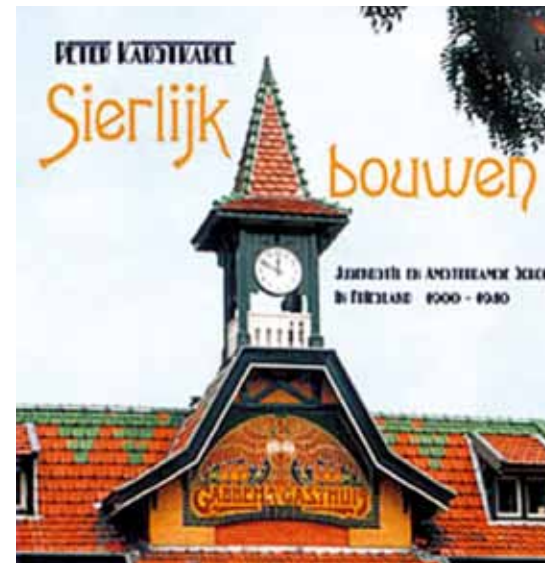
BOEKBESPREKING

Fred Westen

Sierlijk bouwen, Jugendstil en Amsterdamse School in Friesland 1900-1940

Peter Karstkarel,
Friese Pers, Leeuwarden, 2011.
ISBN 978-90-3300-902-0, 224 pagina's,
gebonden, € 22,50.

Tussen 1900 en 1940 is in veel dorpen en steden in Fryslân sierlijk gebouwd. Er verrezen talrijke gebouwen die door vorm, kleur en detaillering een feest voor het oog zijn. Hoog tijd voor een boekwerk. Auteur Peter Karstkarel onderzocht en inventariseerde deze pareltjes. Het resultaat is een fraai boek met informatieve teksten en mooie foto's van talrijke architectonische hoogstandjes.

Het boek Sierlijk Bouwen bestaat uit 2 delen in 1 band. Het eerste deel behandelt de Jugendstil architectuur. Na een algemene inleiding over de Jugendstil architectuur in Europa, volgt een uitgebreide beschrijving van enkele hoogtepunten in Friesland. Vervolgens komen er hoofdstukken over villa's en herenhuizen, burgerwoningen en volkshuisvesting, gebouwen voor overheid en maatschappij, boerderijen, winkels en bedrijfsgebouwen.

Het tweede deel behandelt de architectuur van het expressionisme, in Nederland beter bekend als Amsterdamse school architectuur, met eenzelfde indeling als bij het eerste deel.

De deskundige teksten en prachtige kleurenfoto's zijn van kunsthistoricus en architectuurkenner Peter Karstkarel (1945), die voorheen in dienst was van de uitgever. Elke pagina van het boek is geïllustreerd met prachtige kleurenfoto's.

Het was voor mij een openbaring, dat de provincie Friesland een zo grote schat aan architectuur kent uit de periode 1900-1940. Het boek is een juweel zowel qua tekst, illustratie als boekverzorging. Als je, zoals ik, geïnteresseerd bent in de architectuurliteratuur over deze periode, dan wordt je hier heel erg blij van.

TENTOONSTELLINGSAGENDA per juli 2011

Amsterdam - Van Gogh Museum
020-5705200 / www.vangoghmuseum.nl
**Van Gogh in Antwerpen en Parijs:
Nieuwe inzichten, t/m 18 september 2011**

Vincent van Gogh verbleef van eind 1885 tot begin 1888 in Antwerpen en Parijs. De 93 schilderijen uit die periode in de collectie van het Van Gogh Museum zijn uitgebreid bestudeerd, wat tot veel nieuwe inzichten heeft geleid. Zo zijn er twee kleine portretjes die identiek in stijl zijn, maar toch

*Portret van Theo van Gogh, 1887
Vincent van Gogh (1853-1890)
Olieverf op karton, 19 x 14 cm
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting) F 294*

twee verschillende mannen lijken af te beelden. Heeft Van Gogh hier soms zichzelf en zijn broer Theo geschilderd?

Van Goghs atelierpraktijk: hergebruik van doeken, t/m juni 2012

Vincent van Gogh maakte regelmatig een schilderij op een doek waarop hij eerder al eens een voorstelling had geschilderd.

mand met viooltjes

Hij begon hiermee in mei 1885, toen hij nog in Nuenen woonde, maar ook in zijn Parijse jaren (1886-1888) gebruikte hij doeken voor een tweede keer. Presentatie in het kader van het onderzoeksproject Van Goghs atelierpraktijk.

Slaapkamergeheimen, t/m 11 september 2011

Restauratie van een meesterwerk

Het schilderij De slaapkamer is in 2010 gerestaureerd en is na de restauratie een korte periode gepresenteerd alvorens het naar Japan afreisde. In deze presentatie over de restauratie is de slaapkamer ook in 3d te zien op ware grootte.

slaapkamer

Drents Museum

Tijdelijk gesloten in verband met verbouwing.

Gouda – MuseumgoudA

0182-331000 / www.museumgouda.nl

Topstukken route, van Sluijters tot Steen, t/m 16 oktober 2011

De collectie van museumgoudA wordt getoond. Verspreid over de zalen en kamers van het museum zijn diverse topstukken van schilderkunst te bewonderen. Ter gelegenheid van de zomer van 2011 selecteert MuseumgoudA voor de snelle bezoeker 11 topstukken uit eigen collectie. Deze topstukken hangen op hun vaste plaats en worden aangegeven met een rozet.

Getoond worden:

1. Daubigny - Zonsondergang aan zee (1876)
2. Tholen - De gezusters Arntzenius (1895)
3. Sluijters - Modelstudie (1938)
4. Van der Helst - Doodsbed van een kind (1645)
5. Bol - De krijgsraad der Goudse schutterij (1653)

6. Barendsz - De aanbidding der herders (1565)
7. Pourbus - De verkondiging aan Maria (1552)
8. Schut - De verheerlijking van de Heilige Familie (1630)
9. Steen - De kwakzalver (ca. 1660)
10. Weissenbruch - Molen in polderlandschap nabij Noorden (ca. 1890)
11. Colenbrander - Vijfdelig kaststel (1912/1913)

's-Gravenhage - Gemeentemuseum
070-3381111 / www.gemeentemuseum.nl
**Pablo Picasso, Ik zoek niet, ik vind,
t/m 4 september 2011 ***

Haarlem – De Hallen
023-5115775 / www.dehallen.nl

ZO HOLLANDS - Ons landschap in de kunst sinds 1850, t/m 11 september 2011

Groen polderland met koeien, sloten, boerderijen en windmolens, eindeloze vergezichten, kleurrijke bollenvelden en weidse rivier- en duinlandschappen: het Hollandse landschap is deze zomer in al z'n facetten

Willem Roelofs. Weidelandschap met vee, ca. 1880.

te bewonderen in de tentoonstelling *Zó Hollands - Ons landschap in de kunst sinds 1850* in De Hallen Haarlem. Ruim honderdtwintig schilderijen, aquarellen, prenten, foto's en films van Nederlandse kunstenaars als Anton Mauve, de gebroeders Maris, Piet Mondriaan, Jan Toorop, Jan Sluijters, Maurits Escher, Jan Wolkers en Jan Dibbets laten zien hoe inspirerend ons landschap is.

Helmond – Gemeentemuseum

0492 – 587716 /

www.gemeentemuseumhelmond.nl

Johan – Made by Vlisco, t/m 23 oktober 2011 *)

Hoorn – Affiche Museum

0229-299846 / www.affichemuseum.nl

Grand Prix in Hoorn, 18 september 2011

Het Affichemuseum in Hoorn hangt vol

met kleurrijke affiches van voorbij flitsende race-auto's en classic cars.

Uit particuliere collecties en uit eigen bezit toont het museum een reeks magnifieke affiches voor Grand Prix-races van vóór 1940. Te zien is hoe affichemakers zich uitleefden voor deze evenementen. Want wat is uitdagender voor een echte ontwerper dan de suggestie van razende snelheid te schetsen? En dat deden ze! Zo als ook blijkt uit de vooroorlogse affiches voor autobeurzen, autosalons en vroegere automerken, zoals het oerhollandse Spyker en Donnet.

Hoorn – Museum van de Twintigste Eeuw

0229-214001 / www.museumhoorn.nl

125 jaar Coca-Cola, t/m 4 september 2011

De tentoonstelling '125 Jaar Coca-Cola' vertelt de boeiende historie van het beroemdste frisdrankmerk ter wereld aan de hand van een compleet 'Coca-Cola museum'. De reclamehistorie, het mysterie rond het geheime recept, de impact wereldwijd; alles komt aan bod. Teksten, foto's, advertenties, commercials, honderden originele Coca-Cola objecten als koelkasten, flesjes, blikjes, affiches, dienbladen, glazen verhalen de historie van het bekendste merk wereldwijd. In een filmzaal worden historische films vertoond, displays geven een beeld van

het bottelen van de bekende flesjes, blikken en emaille borden tonen de mooiste reclame-uitingen.

Katwijk – Katwijks Museum

071-4013047/ www.katwijksmuseum.nl

Katwijk in de Schilderkunst II, 19 juli 2011 tot 6 november 2011

Het Katwijks Museum biedt met de re-make van de tentoonstelling Katwijk in de schilderkunst en bijbehorende publicatie een groots overzicht van Katwijk als kunstenaarsdorp.

Al in de 17de eeuw werd het schilderachtige vissersdorp Katwijk bezocht, maar vanaf 1873 stroomden de kunstenaars letterlijk toe om hun eigen visie vast te leggen. Ruim 1000 Nederlanders, Duitsers, Belgen, Engelsen en Amerikanen vonden hun inspiratie in Katwijk met onderwerpen als de zee, de aan- en afvarende bomschuiten, de visafslag op het strand, de in klederdracht gestoken bewoners en het dorp met zijn karakteristieke witte Oude Kerk en Vuurbaak. Katwijk was daardoor over de hele wereld bekend.

Op de tentoonstelling zijn zo'n 140

schilderijen en tekeningen te zien waarvan een groot deel uit de collectie van het Katwijks Museum. Sinds de vorige Katwijk in de schilderkunst tentoonstelling in 1995, is de collectie aanzienlijk uitgebreid.

Leerdam – Nationaal Glasmuseum

0345 – 614960 /

www.nationaalglasmuseum.nl

Compleet Copier, t/m 31 december 2011 *)

Noordwijk – Museum Noordwijk

071-3617884 /

www.museumnoordwijk.nl

Charlotte van Pallandt werken in Noordwijk, t/m 2 oktober 2011 *)

Rotterdam – Museum Boijmans Van Beuningen

010-4419400/ www.boijmans.nl

Van Gogh & Roulin - Tijdelijke hereniging, t/m 4 september 2011

'Onzegbaar stralend en troostend', noemde Van Gogh de portretten die hij het beste vond. Zo had hij ze in de oude kunst leren kennen, en zo wilde hij ze zelf ook maken.

Vincent van Gogh.
Portret van Armand
Roulin (1888).

Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

Vincent van Gogh (1853-1890).
 Portret van Joseph Roulin, februari-maart 1889.
 Olieverf op doek, 65x54.
 Collectie Kröller-Müller Museum, Otterlo.

jaren veertig tot de recentste periode. Uit het ensemble bijeengebrachte werken blijkt hoezeer hij zich op verschillende momenten heeft laten inspireren door het werk van Vincent van Gogh.

Zutphen – Museum Henriette Polak
 0575-516878 / www.museazutphen.nl
Kees Verwey (1900 – 1995), Zelfbeelden, t/m 25 september 2011

Het museum Henriette Polak toont in een selecte bloemlezing uit het omvangrijke oeuvre van Kees Verwey zijn belangrijkste thema's: stillevens van bloemen en de voorwerpen in zijn eigen atelier, zelfportretten

In de tentoonstelling Van Gogh & Roulin wordt een van de topstukken uit de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen, Van Goghs portret van Armand Roulin, tijdelijk herenigd met dat van Armands vader, de postbode met wie Van Gogh bevriend was geraakt. Het verhaal van die vriendschap en van de portretten van vader en zoon wordt door de Utrechtse hoogleraar en gastconservator Peter Hecht verteld aan de hand van enkele sleutelwerken en brieven.

Zundert – Vincent van GoghHuis
 076-5978590 / www.vangoghuis.com
Karel Appel & Van Gogh, t/m 6 september 2011

Op de tentoonstelling worden verschillende periodes uit Appels lange schildersloopbaan in beeld gebracht, van de vroege

en portretten van vrienden en bekenden - met name bevriende kunstenaars - en in mindere mate interieurs, landschappen en stadsgezichten. Voor het eerst wordt een recente aankoop van de Stichting Kees Verwey gepresenteerd: een unieke vondst in de vorm van een vroeg zelfportret, uitgevoerd in glas in lood.

Zutphen – Stedelijk Museum Zutphen
 0575-516878 / www.museazutphen.nl
A.M. Gorter (1866 – 1933), Schilder van het Oost-Nederlands Landschap, t/m 16 oktober 2011

Arnold Marc Gorter, geboren in Almelo, woonde en werkte vooral in Amsterdam. Het natuurschoon van de Achterhoek, Drente en van zijn geliefde geboorteland

Twente bleef echter altijd zijn belangrijkste inspiratiebron. Zijn eerste exposities – rond 1890 – kregen meteen bijval van zowel publiek als pers. Gorters werk vertoonde aanvankelijk verwantschap met de Haagse School, maar later ontwikkelde hij geheel eigen opvattingen. Hij liet zich niet afleiden door ontwikkelingen in de kunst en streefde met zijn landschappen - overwegend in herfst en winter – vooral naar stemmingsvolle verbeeldingen van de natuur. Kenmerkend voor Gorters werk zijn een dikke doorwerkte verfstructuur en strakke, hoekige composities in sobere kleuren. Hij schilderde veel buitenstudies, maar componeerde grote schilderijen toch vooral vanuit zijn verbeelding. Soms waren dit enorme doeken, waarmee hij op grote internationale tentoonstellingen veel succes oogstte. Zijn grensoverschrijdende populariteit maakte dat hij bij leven al vervalst, gekopieerd en geïmiteerd werd.

*) Zie voor een uitgebreidere beschrijving de eerder verschenen nieuwsbrieven.

BANKJE VAN LAMBERTUS ZIJL DUIKT OP IN HAARLEM

Zo af en toe duikt er en leuk artikeltje op in een plaatselijk dagblad. Onderstaand bericht vond Thea Meulders in het Haarlems Dagblad van 29 januari 2011.

Een brok beton in de Haarlemmerhout blijkt het restant te zijn van een bank, dat er ooit ter ere van oud-burgemeester Cornelis Maarschalk is neergezet. Maarschalk droeg van 1919 tot 1937 de Haarlemse ambtsketen. Dit bankje heeft jaren in de Haarlemmerhout tegenover de Mr. Lottel- aan gestaan.

Lambertus Zijl maakte dit bankje in 1934 voor het vijftienjarig jubileum van de burgemeester. Het bankje was met een bronskleurig metaal bekleed en er stond een hertje bovenop. Dat hertje was tien jaar geleden verdwenen. Het bankje, waar je als de zon er op stond niet op kon zitten, is als monument opgenomen in het Integraal Beheersplan van Haarlem. Vanwege de zeer slechte staat is het tijdelijk opgeslagen bij de

gemeente. Het zal worden gerestaureerd en het krijgt een andere plek in de Haarlemmerhout.

Lambertus Zijl (Kralingen 1866 - 1947 Bussum) was beeldhouwer, medailleur en ceramist.

